

Nosorožík kapucínek a křivonožec polokřídlý jako neobvyklí hosté v kulturní památce

Když jsme před časem obdrželi zprávu o „nosorožících vylézajících z podlahy“, mysleli jsme si nejprve, že jde o žert. Pisatel žádal o odborný názor na to, že by nosorožící požírali dřevěnou dlažbu v paláci Kinských v Praze na Starém Městě. Po prvotním rozčarování, že jsme se stali obětí vtipu, jsme se však nad celou zprávou vážně zamysleli. I když nám připadala trochu absurdní, usoudili jsme, že se budeme muset přesvědčit na vlastní oči, protože kapucínci nepatří v našich končinách mezi běžné škůdce a jde tak o velmi výjimečnou situaci.

Zaměstnanci Národní galerie v paláci Kinských údajně pozorovali dospělé nosorožíky, jak vylézají zpod dřevěné dlažby v průchodu do paláce. Obávali se o dřevěnou dlažbu a její stav, ale zároveň si brouků považovali. Obrátili se tedy na pracovníky Odboru ochrany přírody Magistrátu hlavního města Prahy, kteří kontaktovali nás jakožto zástupce České společnosti entomologické a Entomologického oddělení Národního muzea, což velmi oceňujeme.

Na schůzku dorazil druhý autor článku a 20. června 2023 se sešel před palácem Kinských se zástupcem zmíněného Odboru ochrany přírody, aby zprávu ověřili.

Palác Kinských stojí na Staroměstském náměstí v Praze (obr. 1). Byl postaven v letech 1755–65 na místě parcel tří domů s raně středověkými základy. Komplex se skládá z hlavní budovy při náměstí, levého křídla, příčného křídla, budovy při Týnské ulici a bočních křídel. Od r. 1949 je objekt ve správě Národní galerie. Vedou do něho dva průjezdy, ve kterých je položena kostková dlažba ze dřeva. Podle slov zaměstnanců byla instalována před zhruba 20 lety během poslední rozsáhlejší rekonstrukce.

Okrajová část průjezdu není chráněna před deštěm, což způsobilo hnilobné procesy různého rozsahu asi na 20 kostkách

(obr. 2). Po dohodě se zaměstnanci jsme přistoupili k odkrytí dlažby. Hned pod první kostkou byla na její spodní straně objevena samička křivonožce polokřídleho (*Valgus hemipterus*). Zřejmě se jí místo zamlouvalo a přiletěla sem naklást vajíčka. Po dalším odkrývání dlažby byly ale stále patrnější známky působení larv nosorožníků (obr. 3). Kromě různého stupně hniloby byly na kostkách viditelné stopy, které larvy vykoušely ve dřevě. Vzhledem k jejich velikosti nepřicházelo v úvahu moc jiných původců. Na přítomnost larv nosorožníků spolehlivě ukazoval i trus, který vylučují. Definitivní potvrzení původce způsobené škody nastalo při nalezení dospělého nosorožníka kapucínka (*Oryctes nasicornis*) schovaného v kukelní komůrce vykousané larvou do spodní strany jedné z kostek (obr. 4). Samec tohoto brouka zde pouze čekal na vhodný okamžik, kdy opustí svůj „rodný dům“ a vydá se do světa.

Pokračující průzkum však již dalšího jedince neodhalil. Nebyla nalezena ani jedna larva nebo vajíčko. Přesto bylo podle zjištěných stop zjevné, že zde muselo žít a následně se vylíhnout hned několik nosorožníků. Jelikož se ale na místě nepodařilo nalézt jiné larvy nebo vajíčka, je zřejmé, že k naklazení došlo pouze jednou a nosorožící se na dané místo nevracejí. Nejpravděpodobnějším scénářem tedy je, že zde 2–3 roky před nálezem nakladla samička snůšku vajíček. Patrně ji k tomu donutily nepříznivé okolnosti, jelikož jde o relativně nevhodný biotop. V centru Prahy však nedokázala nalézt vhodnější místo, a tak se v nouzi uchýlila ke krajnímu řešení. Vylíhlé larvy následně několik let požíraly nahnilé kostky, aby se zakuklily a v r. 2023 vylíhly a začaly dlažbu opouštět. Tehdy si jich všimli i zaměstnanci paláce Kinských.

Po celé akci bylo doporučeno, aby vyjmuté kostky byly nahrazeny novými, ale

- 1 Průčelí paláce Kinských na Staroměstském náměstí v Praze s dvěma průjezdy do objektu
- 2 Odkrytá dlažba v místě, kam dopadá déšť ze střechy. Na jednotlivých kostkách jsou patrné jak stopy po larvách nosorožníků, tak různý stupeň hniloby. Část kostek je zcela zničených.
- 3 Detailní pohled na kostku „prožranou“ od larev nosorožníka včetně zbytků trusu larev
- 4 Samec nosorožníka kapucínka (*Oryctes nasicornis*) nalezený v kukelní komůrce v jedné z dlažebních kostek
- 5 Nosorožník kapucínek patří díky své velikosti a pohlavnímu dimorfismu mezi naše nejatraktivnější brouky. Zejména samci zaujmou výrazným rohem a výrůstky na štítu.
- 6 Entomologové často nacházejí křivonožce polokřídleho (*Valgus hemipterus*) při hledání jiných druhů hmyzu ve starém dřevě, jelikož dospělci se vykulí již na podzim a čekají do jarních měsíců, kdy opouštějí kukelní komůrku.
- 7 Larvy nosorožníka kapucínka jsou typické ponravou bílé barvy s hnědožlutou hlavičkou, zavalitě, rohlíčkovitě, dorůstající až 120 mm. Snímky D. Vondráčka

před položením naimpregnovány vhodnou látkou, která zabrání či zpomalí hnilobné procesy a rovněž odradí případné další hmyzí hosty. Ideální by bylo ošetřit i ostatní, dosud nenahnilé a nenapadené kostky.

Nosorožník a křivonožec

Abychom celou věc zasadili do souvislosti, je třeba krátce představit dva hlavní aktéry kauzy, nosorožníka kapucínka (obr. 5) a křivonožce polokřídleho (obr. 6).

● Nosorožník kapucínek je jedním ze dvou zástupců nosorožníkovitých (Scarabaeidae: Dynastinae) vyskytujících se v ČR. V přírodě se ale u nás můžeme setkat vlastně jen

s tímto druhem – existují jenom tři publikované nálezy nosorožníka *Pentodon idiota* z našeho území, a to z jižní Moravy a z okolí Zlína, přičemž poslední pochází z r. 1987 (Král a Vitner 1993, Juřena a kol. 2008).

Oproti tomu je nosorožník kapucínek znám v podstatě z celého území republiky, především z teplejších oblastí. Pouze na západě Čech je nacházen poněkud vzácněji (Týr 2021). Přímo z Prahy máme stovky nálezů a můžeme jej zde považovat za relativně hojného. Vyskytuje se napříč celou Evropou a zasahuje do severní Afriky a západní i střední Asie. Nedávno byl objeven i na Dálném východě Ruska v Přímořském kraji u Japonského moře. Zřejmě ale půjde o introdukci (Shabalin 2024). V průběhu nejen 19. a 20., ale i 21. století bylo formálně popsáno 20 dodnes platných poddruhů nosorožníka kapucínka (Krell a Bezděk 2016, López-Colon a De la Puebla 2020), z nichž na území ČR entomologové rozlišují hned tři: *Oryctes nasicornis ondrejanus* je považován za endemita České republiky a části severního Rakouska, s poddruhem *O. n. holdhausi* se můžeme setkat hlavně na Moravě a *O. n. polonicus* by měl na naše území zasahovat z Polska do Slezska. Morfologické rozdíly mezi jednotlivými poddruhy jsou však poměrně těžko uchopitelné, a navíc dosud provedené molekulární analýzy naznačují, že současný koncept poddruhů se brzy otřese v záklá-

dech (Vondráček a kol., nepublikováno). Na přesné výsledky si ale budeme muset ještě počkat.

S dospělci se můžeme setkat od jara do pozdního léta, zejména za soumraku nebo večer. Samičky kladou vajíčka do tlejícího dřeva padlých kmenů nebo pařezů listnatých stromů. Často najdeme larvy i v hromadách pilin na pilách a v kompostech (obr. 7). A tak není divu, že i dřevěná dlažba posloužila jako přijatelné místo pro vývoj další generace.

● Křivonožec polokřídleho patří mezi zlatohlávkovité (Scarabaeidae: Cetoniinae), i když bychom to do něj na první pohled úplně neřekli. Vyskytuje se v celé Evropě, přes Kavkaz zasahuje až do střední Asie a žije také v severní Africe (Bezděk 2016). V ČR se řadí k hojným druhům, běžný je především v nížinách a pahorkatinách, vzácněji vystupuje do hor.

S dospělci se setkáváme hlavně od přelomu dubna a května až do konce června. Můžeme je nalézt často na bílé kvetoucích bylinách, keřích i ovocných stromech. Samičky kladou vajíčka s pomocí výrazného kladélka, což je u brouků poměrně neobvyklé, natož u zlatohlávkovitých. Jeho pilovitý tvar umožňuje kladení do starých odumírajících stromů. Vývoj probíhá v pařezech, dutinách, padlých kmenech i v kořenech a je jednoletý. I v tomto případě není tedy s podivem, že samičku křivonožce zlákala ke kladení hnijící dřevěná dlažba.

Co říci závěrem?

Netradiční chování těchto vrubounovitých brouků dokládá, že příroda je rozmanitá a stále skýtá mnohá tajemství, často celkem obyčejná. Nejde o významný vědecký objev, ale o překvapivé chování a přizpůsobení se prostředí u známých brouků, jejichž životní cyklus byl mnohokrát zkoumán.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.